

NOS

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden. Nr 1 1993.

FNSiN

Föreningen Natur och Samhälle i Norden

Föreningens adress:

Box 49015, 100 28 STOCKHOLM

Lokal i Stockholm:

Upplandsgatan 80, t.v. om porten
Tel: 08/33 49 59

Postgiro:

50 31 97-6 Huvudkonto
67 01 50-2 Medlemsavgifter
60 80 83-2 Beställning av skrifter

FUNKTIONÄRER 1993**Kontaktpersoner:****FNSiN / Höga Kusten:**

Lena Hermansson
Svanö 35
870 40 LUNDE
0612-303 50 (B)

FNSiN / Skåne:

Eva Marie Widmark
Bärsärkagången 10
223 75 LUND
046-14 73 11 (B)

FNSiN / Uppland:

Sven A Nyberg
Valthornsvägen 31
752 50 UPPSALA
018-40 47 70 (B)

FNSiN / Värmland:

Lena Sewall
Älvroskatan 4
654 61 KARLSTAD
054-18 68 75(B)

FNSiN / Östergötland:

Håkan Bley
Sköldvägen 18
616 33 ÅBY
011-631 69 (B)

Ansvarig utgivare:

Anders Schærström
Kometvägen 49
183 33 TÄBY
08-665 29 00 (A), 08-758 30 03 (B)

Redaktion:

Ola Eriksson, Pia Eriksson m.fl

Nästa NOS:

Utkommer maj/juni 1993

Material till NOS skickas till:

PeO Sundqvist, Grubbens gata 9,
112 32 STOCKHOLM
08/653 71 92 (B)

Medlemsavgiften 1993:

Fullbetalande medlem 110 kronor
Ny d:o efter 30/6 55 kronor
Familjemedlem 25 kronor

Betala till postgiro 67 01 50 - 2 !!

Programförklaring

Föreningen Natur och Samhälle i Norden (FNSiN) är en partipolitiskt obunden, ideell förening. Föreningen vill samla intresserade av miljöfrågor och levnadsvillkor till ett allsidigt studium av natur och samhälle. Att upptäcka TILLSAMMANS är vår grundidé. I FNSiN möts människor med allehanda intressen.

Vi arrangerar EXKURSIONER till intressanta områden. Vi har gjort resor till Gotska Sandön, Bornholm, svenska fjällen, och flera svenska landskap. Vi har paddlat kanot i Bergslagen, Sörmland och Uppsala, där vi allt efter intresse kunnat studera fauna, flora, arkeologi och kulturhistoria. Vi har firat middagar i Halland och i Skåne. Vi har plockat svamp i skogarna kring Stockholm och tran-

bär på hälsingemyrar.

Vi arrangerar årligen EXPEDITIONER

till områden nära och fjärran. Lofoten, Färöarna, Island, Spetsbergen, Grönland, Alaska, Hebriderna, New Foundland och Labrador är några av de områden som vi har besökt. Varje resa förbereds genom studiecirklar och redovisas i artikel- eller bokform.

Vi arrangerar STUDIECIRKLAR. Några ämnen har varit skärgården, energi, fjällkulturskap, ortnamn, foto, modern isländska, geologi och meteorologi.

Vi arrangerar FÖREDRAG i en mängd aktuella ämnen såsom lägenhetsmiljöer och bostadsmiljöer. Ofta berättar långväga rese-

närer till egna bilder om sina upplevelser runtom i världen.

Vi agerar MILJÖPOLITISKT: Nedre Dalälven, Tyresta-Åva, Järvafältet och Norra Djurgården är några av de områden som vi har engagerat oss för.

Som du ser har FNSiN en mångsidig karaktär där ditt speciella intresse blir tillgodosett och där du genom din medverkan kan berika föreningen. Dessutom glömmar vi inte bort att ha trevligt. Som medlem är du välkommen att delta i dessa arrangemang. Resor och utflykter genomförs till låga självkostnadspriser.

Som medlem får du dessutom **medlems-tidskriften NOS**, fylld av intressanta artiklar.

FNSiN Skrifter & Böcker

Föreningens skrifter kan beställas genom inbetalning till postgiro 60 80 83-2. Ange avsändare och vad beställningen avser.

Tyresta

En tvåfacklig beskrivning av ett av mellansveriges finaste vildmarksområden. Rikt illustrerad med kartor och teckningar. 32 sidor. Pris 40:-, medlemmar 30:-.

En färd till Island 1977

En reseberättelse om vad man kan råka ut för längs Islands vägar samt med avsnitt om geologi, flora, fågelliv och andra intressanta ämnen. Riktligt illustrerad. 52 sidor. Pris 50:-, medlemmar 40:-.

Sydvästgrönland

Expeditionsrapport från 1974. Rikt illustrerad med foton, teckningar och kartor. 150 sidor. Pris 70:-, medlemmar 60:-.

Priserna inkluderar moms.

Vid postbefordran tillkommer dock portokostnad på 20 kronor per ex.

Spetsbergen - land i norr

Förord från arktispionjären Helge Ingstad. En allsidig bild av Spetsbergen ges genom de 25 artiklarna som bl a behandlar historia, valfångst, kolbrytning, oljeletning, geologi, växt- och djurliv. 167 sidor. Pris 70:-, medlemmar 60:-.

Gotska Sandön

En tvåfacklig beskrivning. Innehåller artiklar om geologi, dyner, flora, fauna, historia och livet på ön. Den första boken som behandlar ön ur alla synvinklar. Riktligt illustrerad med teckningar, kartor och foton. 112 sidor. Pris 65:-, medlemmar 55:-.

Upplysningar om skrifterna lämnas av Rolf Schwebs, telefon 08/502 262 14 (B), Florav. 28, 137 38 VÄSTERHANINGE.

Island i NOS

Ett särtryck av artiklar om Island som varit publicerade i NOS - plus ett par nya tillägg - historia, språk, geologi, nationalparker mm. 61 sidor. Illustrerad m teckningar och foton. Pris 40:-, medlemmar 30:-.

Natur och Samhälle i Estland

En helt nyutgiven bok som behandlar ett flertal aspekter på Estland: arkeologi, geologi, historia, politik, ekonomi, naturvård och miljöproblem, byggnadsminnen och kyrkliga förhållanden. Boken innehåller även en miniparlör. 117 sidor. Illustrerad. Pris 90:-, medlemmar 60:-.

Framsida: Vår på Djurgården. Foto: Kaj Valtersson

LAYOUT: KICKI HÄGGLUND

FRÅN ÅMÅL TILL SAMOA

Alf Lind

Att min väg till Tonga och Väst-Samoa går via ett fyrtimmarsstopp i Los Angeles är en händelse som ser ut som en tanke. Det är inte minst denna stad som har fått USA att börja fundera över om inte vårt århundrades ogenomtänkta och ohämmade storstadstillväxt är ett snedskott på historiens träd. Man skulle kunna göra en hygglig kalkyl och få med miljö- och sociala kostnader (kriminalitet, drogmissbruk mm). Ändå tycks man inte veta vad storstäderna egentligen kostar.

Jag har nästan lust att överträffa amerikanernas "tisdag - Belgien" med att ropa: "Hallå USA, ni får en måndagseftermiddag på vägen till Väst-Samoa". Det är min aversion mot den amerikanska trendkulturen som bubblar upp till ytan. Såpopperornas förakt för ideal och rent spel, vår egen blandning av ungdomskult och likgiltighet för ungdomarna som individer - det känns som om USA serverat och vi tagit för oss och valt den enklaste vägen.

Resan till öarna är inte bara förverkligandet av en gammal dröm. Det är också hoppet att möta en kultur som vågar vara sig själv. Det är hoppet om ett internationellt utbyte på skolnivå, där båda parter kan och vill ge och ta.

Till skillnad från Tonga och Väst-Samoa satsar Fiji på turismen.

Fijierna talar lågmält och man hälsas ideligen med välkomstordet "Bula".

Kokossoppa och kokospaj

Kulinariskt torde Fiji vara Oceaniens Frankrike (eller Belgien). En nationalrätt är marinerad fisk i en soppa på kokosmjölk med gröna kryddväxter i. Avslutningsmiddagen med lamm i curry och en kokospaj som dessert är verkligen superb. Kokos finns med i all maträtter - som soppa, varmrätt och dessert.

På vägen till flygplatsen tidigt den tropiskt nattsvarta morgonen kommer chauffören i en varm duffel och undrar om jag inte fryser i min tunna skjorta. Efter vår kalla vår gör jag inte det, men för dem är det ruskigt kallt.

*

På väg till Tongas huvudstad, Nuku'alofa, noterar man att Tonga har vänstertrafik. Nåja, bilen kör på den delen av vägen som har minst gropar. Ibland råkar det vara vänster men inte oftare än någon annan del av vägen.

Huvudstaden präglas av att Tonga är ett kungarike. Kungapalatset och kungagravarna är de mest iögonenfallande platserna i staden. Kungen, som väger över 200 kg, väger tungt även politiskt. När finansministern härförleden ifrågasatte ett av hans beslut fick han packa ihop efter 14 års trogen tjänst. Det tonganska samhället är mycket hierarkiskt och sammanhållet av starka släktband. Att det kommer att demokratiseras genom tryck underifrån håller jag för mycket troligt. Frågan är om det kan ske utan att man sliter sönder det positiva i släktsamman-

Nuku'alofa International Airport.

hållningen och sättet att ta hand om varandra. Jag träffade flera europeer som gift sig med tonganskor. De vittnade om hur svårt det kunde vara att markera att deras egendom inte tillhörde släkten. Ändå hade de klarat problemen och såg mest det positiva.

Redan efter ett dygn i Nuku'alofa tar jag flyget till mitt tonganska mål, den nordliga ön Vava'u. Friendly Islands Airways är nog så långt borta från IATAs föreskrifter som det är möjligt att nå. Piloten vänder sig till oss fem i planet och berättar att det finns flytvästar någonstans, att man igår haft tillsyn på ena vingen och den åtgärdats riktigt ordentligt. Blir man inte lugn av sådant skall man hålla sig till cykelsemester.

Korallöar.

Stenålder och segelparadis

Vava'u ligger ett gott stycke från huvudön Tongatapu. Huvudorten Neia'fu har blivit ett segelparadis, inte minst för nyzeeländare. Man behöver emellertid inte ge sig särskilt långt bort för att hitta verkligt orörda byar. Pangaimotu är den by jag har valt ut. När jag kommer dit känner jag mig för-

flyttad till en stenåldersby. Hyddor med stråtak bland palmer och bananträd på den leriga och moddiga kullen. Utanför byn finns odlingarna av jams, taro, tapioka mm.

"Stenåldersbyn" Pangaimotu, Vava'u, Tonga.

I Pangaimotu träffar jag Vika Tali'auli, som har en sjukvårdsutbildning i bakgrunden. Hon flyttade från huvudstaden för några år sedan, men jag aktar mig för att dra några paralleller med gröna vågen. Hur som helst så är hon besjälad av tanken att få ungdomarna att stanna kvar på Vava'u. Hennes ide är att bygga en systuga där unga flickor får lära sig att sy, dels för eget behov, dels för att sälja. Vinsten skulle användas för att täcka andra behov i byn. Man behöver t.ex bygga fler vattentankar för att undvika kris under torrtiden.

Av en händelse träffar jag Charlie, en amerikansk high-schoollärare, och hans koreanska hustru Sue. Han berättar att han trivs, men att han knappast kan stanna längre eftersom fri bostad är hans enda lön. Efter en kopp iste hemma hos Charlie och Sue går vi till skolan. Klassrumsutrustningen består i vissa fall enbart av träbritsar eller rentav bara golvet, men utbildning anses mycket viktig bland tonganer och samoaner.

Rektorn heter Kalipali Pango. Det är inte svårt att ge lärarna och eleverna rätt i att han är en underbar människa, lättillgänglig och redbar, med skolans bästa för ögonen. Han tar mig med på sin historiektion och eftersom de håller på med Europas moderna historia så får jag berätta om hur jag på platsen upplevde Berlinmurens fall. Charlies antagande att eleverna är för blyga för att ställa frågor visar sig riktig, men jag kan avläsa deras intresse i kroppsspråket. När jag kommer in på Sverige minskar ingalunda intresset. Till skillnad från rektorn som sett Mats Wilander och Stefan Edberg i Australien känner de inte till våra tennisspelare (Tonga saknar TV). Jag förklarar att Sverige är världstopp även i bordtennis (populärt på Tonga och Samoa), liksom i längdskidåkning och orientering (kräver förklaring).

En av flickorna tar hand om mig och tar mig till sin lektion medan rektorn har "staff meeting". Det blir inte så mycket till

lektion eftersom hon berättar om skolan, lärarna och sig själv. Lärarna vill att hon skall studera i Australien eller Nya Zeeland, men pappa vill att hon ska vara hemma och jobba för familjen och för Vava'u. Själv tycks hon luta åt det senare. Jag hoppas att det går att kombinera - välutbildade människor som återvänder och ställer upp för sin hemö behövs!

*

Kanske påverkas man av den äkta vänligheten här. Det finns historier om varför tonganerna av kapten Cook uppfattades som så vänliga att han döpte öarna till "Friendly Islands". Olika grupper av kannibaler lär inte ha kunnat enas om hur han skulle tillagas och vilken sås man skulle ha till! Jag hoppas vara mera klarsynt än kapten Cook. Kan annars tänka mig vaniljsås som en sista önskan.

*

Kyrkan har en oerhört stark ställning på Tonga. På söndagarna sker strängt taget ingen annan aktivitet än matlagning i hemmet. Den Wesleyanska kyrkan är störst med cirka halva befolkningen ansluten. Resten är fördelad på olika kyrkor med den katolska kyrkan på andra plats med ca 15 procent.

*

Kulinariskt torde Tonga vara Söderhavets England. Stora bitar av tapioka, jams och brödfrukt och på en annan tallrik kanske fett fläsk och seg kyckling. Få eller inga kryddor - maten tycks vara mer ägnad att mätta än att smaka. Jag kan

tänka mig att det finns ett uttryck även här: "Ät nu så blir du stor och stark!" Och det blir de! De flesta tonganer är rejäla bitar - både män och kvinnor. Inte desto mindre beställde jag in en liten extrarätt en gång efter fullbordad måltid. Ingen sade något om det - då. Men när jag nästa gång åt frukost där kom servitrisen fram när jag var färdig och frågade med ett gäckande leende i de bruna ögonen: Another breakfast?

*

Whisky i november

Polynesiska språk är smek samma för örat - rika på vokaler och fattiga på de klanglösa konsonanterna. Men jag blev lite överraskad då jag blev lite överraskad då jag tjuvlyssnade på ett telefonsamtal då min flygbiljett rekonfirmerades. Flickan verkade hävda att jag ville ha whisky och skulle till Indien i november! Jag var på väg att protestera när jag förstod att hon bokstaverade mitt namn: Lisky India November Delta!

Sista heldagen på Vava'u blir det en båtresa i en liten utombordare. Inga flytvästar och rejäl sjö! Vi stiger i land på en liten ö, där vi besöker en primary school. Ett gift par har hand om barnen under mycket enkla förhållanden. Några skrivböcker har de fått från en vänlig amerikanska, men en intressant iakttagelse är att såväl skolhuset som andra hus på ön är utrustade med solceller. Jag berättar för de storögda barnen om landet där man kan gå på vattnet...

Vart tog de negativa intrycken vägen? Jo, de finns. Hundarna

som skäller mitt i natten då de jagar grisar. Regnet som kan vräka ner flera gånger om dagen och förvandla marken till en gyttjevälling. Att äta kvällsmat med nyzeeländska yachtturister som enbart talar om båtens längd och sjökorten. Att säga att polynesierna är tråkiga och ständigt talar om samma saker är vid denna jämförelse en oförsämndhet.

Det skulle inte vara så lätt att bo här. Det som skulle göra det möjligt att överleva utan varmvatten, massmedier och annat är nog den varma blicken från människor som får studera trots svåra omständigheter.

*

Västsamoa skiljer sig på många sätt från Tonga. Redan flygfältet sjuder av liv på ett annat sätt än tongaidyllen. Huvudstaden Apia har ett mer pulserande liv än Nuku'alofa. Tonganernas blyga värdighet ersätts med ett livligare uttryck. Redan vid ankomsten fick jag åka gratis med en taxichaufför som varit på en WHO-konferens i Rom. Det kan låta märkligt, men han körde åt sin bror och arbetade normalt med sjukvård i Pago-Pago, huvudstaden på amerikanska Samoa. Han föredrog klart livsstilen i Väst-Samoa.

Därmed är vi inne på ett speciellt kapitel - Amerika. Samoa har en lägre levnadsstandard i mätbara termer än Väst-Samoa, men man har också tillägnat sig en amerikansk livsstil, där de gamla värderingarna slagits sönder. Till skillnad från Tonga, som egentligen aldrig koloniserats på riktigt, trots brittisk överhöghet, har

Väst-Samoa förvalts av tyskar och nyzeeländare. Det vore emellertid helt fel att se Väst-Samoa som ett mellanting. Det finns kulturdrag av en art som man knappast hittar någon annanstans på jordklotet. Jag tänker på den samoanska livsstilen, utåt symboliserad av den öppna falen utan väggar - bara tak och pelare. Egentligen praktiskt, ingen instängd hetta och ingenting för stormvindarna att ta tag i och vräka bort.

Jag bor hela min tid på Samoa hemma hos en familj i en liten by (faleata) som heter Saina. Det är en typisk storfamilj där man framför allt är kusiner med varandra. Gamla mormor, 83, sitter grånad i en öppen fale. Det är en suggestiv bild, när jag kommer första natten, att se henne sittande under ett moskitnät. Det ger ett tragiskt intryck, men jag tänker om under min vistelse där - hon har ständig kontakt med sina närmaste och jag undrar om alla i vår långvård har en högre livskvalitet.

Familjen har fyra hus - två öppna fale för män respektive kvinnor att sova i, ett hus att laga mat i och ett s.k gästhus. Gästhusets väggar är fyllda med fotografier på familjemedlemmar. Ett par är i Australien och Nya Zeeland, ett par har ryckts bort för tidigt genom sjukdom och en trafikolycka. För närvarande ingår femton personer, därav två systrar som egentligen bor på den nordliga ön Sawaii. En gör sin lärarutbildning, den andra undervisar på secondary school.

Utanför byn har man sina odlingar av kokos, bananer och taro. Inne i byn växer också bananer, kokospalmer och

brödfrukträd. Vi äter oss tillsammans igenom det samoanska köket med bl. a taro, palusami (kokoskräm i tarobladd) och läskande kokosmjölk.

Måltid på Samoa med Va'vai. (Den utomordentligt trevliga flickan vill ha brevkontakt! Adress: Va'vai Lami, P.O. Box 1494 (Saina) Apia W. Samoa, S.W. Pacific)

Kyrkliga hits

Ett par av de yngre familjemedlemmarna får jag särskilt god kontakt med. Wiki, som är lycklig över att en "palagi" bor i byn, t.o.m i hans hus, tar mig med till sin kyrkliga grupp, Youth for Christ. Tillsammans med fem andra ungdomar tränar han in ett dansprogram som de en senare kväll framför på ett stort möte med många människor samlade. Kyrkbesöket på söndagen är på sitt sätt en lika stor upplevelse som de fia-fias, dansfester, jag bevistade på Tonga och Samoa. Familjen går i vita kläder till sin kyrka, metodistkyrkan. Bibelläsning och predikan inramas av vacker psalmsång. Jag blir inte längre förvånad över att känna igen "O sole mio". På en katolsk mäsas i Mexiko tappade jag hakan av att höra "Spanish eyes" och eurovisionsslagern "Eres tu". Nu har jag lärt mig att inte alla kulturer är lika strikta som vår europeiska

att reservera viss musik för sakrala och annan för profana ändamål.

Samoanerna begraver sina döda i trädgården. Jag sitter en kväll bredvid morfars grav och pratar med Vava'i, då hennes mamma kommer för att se vem hon är tillsammans med. Vava'i berättar att hennes mamma inte vill att hon träffar någon av grannbyns elaka pojkar. Jag frågar Vava'i om hon själv vill det. Hon förnekar det bestämt - en palagi är hennes ideal. På den punkten har hon och mamman inga åsiktsskillnader.

Det finns en del blandäktenskap, särskilt mellan palagi och samoanska. Konstnären John Poynton berättar om hur hans äktenskap har spruckit. Men det går bra om samoanskan har personlighet, tillägger han snabbt och pekar på landsmannen Peter som är gift med den betydligt yngre samoanskan Penne. Det är faktiskt Penne som har brutit med familjen för att slå vakt om kärnfamiljens integritet. Jag besöker flera gånger det sympatiska paret. Men visst är Peter brittisk. Han förfasar sig över att flera samoaner inte känner till drottning Victoria, men han kan själv inte tänka sig att äta taro och annan polynesisk mat.

Björn från Sverige är landskapsarkitekt och gift med Alofa. Tillsammans har de Erling Alopato som är en precis så svensk-samoansk vänskapsprodukt som namnet antyder. De kommer kanske att flytta till Sverige. Alofa vill det gärna. Björn också, samtidigt som han vill följa upp sitt arbete. Han arbetar för FAO och

UNDP med vad som kan göras beträffande odlingsinriktning, erosion mm. En norsk socialantropolog är också knuten till projektet och Björn ser mycket positivt på detta. Samarbetet med samoanerna är mycket gott, men jag förstår att ledningen inte ordentligt tar vara på medarbetarnas kunskap och kreativitet.

Biståndsarbetaren Björn Tjus med hustru Alofa besöker "medicinkvinna" på Väst-Samoa.

De samoanska bussarna skulle vara värda att ta hem för bruk i något friluftsmuseum. Utan fönster, med raka träbänkar och med ständig glad söderhavsmusik. Men om någon tänkt sig ett överlägset skrott fastnar det snart i halsen. Bussarna söker upp snart sagt varje hus och går med täta tidsintervaller. När det gäller kommunikationer i glesbygd är Sverige ett verkligt u-land, i varje fall i jämförelse med Väst-Samoa!

*

När jag går och leker med tanken att inventera biståndsbehov får jag en rejäl tankeställare. För att börja med jordbruket så tycks ingen vara i närheten av någon svältgräns. I stället serverar tidningarna en teori om polynesiernas kraftiga

kroppsbyggnad. På den tid då de färdades långa sträckor från ö till ö var de länge utan mat. Kroppen tvingades då att bygga upp förråd då tillfälle gavs. Det skulle ha gett genetisk kapacitet att lagra mycket fett. Jag tar upp teorin med Taulai, lärare i hemkunskap. Men hon trycker mer på att man äter för lite grönsaker och frukt och för

mycket kolhydrater (taro) och fett (griskött).

Jag får ett verkligt belegg för hur tveksamt det är att lägga stora delar av biståndssatsningen på katastrofhjälp. När en tornado spred förödelse för några år sedan släppte man ner rissäckar och annan mat till alla hus. Vad hände sedan? Jo, odlingarna av taro, bananer och annat fick förfalla och man lider nu av sviter som inte har med katastrofen utan med katastrofbiståndet att göra.

Vad gäller sjukvårdssidan är det också ganska bra. Barnsjukdomar är inget stort problem. Malaria finns inte men ett slags feber som påminner om malaria sprids med mygg, liksom elephantiasis. Luftvägsinfektioner är vanliga och sår infekteras ofta av stafylokock-

er. Den sjuksköterskemottagning jag tittade på var mycket primitiv.

Utbildningen är också bra på ytan. Det finns nästan inga alfabetiserade och utbildning tas på stort allvar av både ungdomar och vuxna. Utrustningen är emellertid dålig. Det finns få kvalificerade lärare och klasstorlekarna är ibland enorma, upp till 80 stycken i en sal! En lärarinna sade spontant till mig: Varför kommer du inte hit och undervisar på en skola? Egentligen hade hon rätt. Det allra bästa man kan ge är sig själv och sin tid.

*

Bye-bye, Samoa!

Visst finns det negativa sidor. Föräldrar lämnar ibland sina barn på ett i våra ögon oansvarigt sätt. Men det är aldrig något barn som blir övergivet. Det finns alltid mer än villiga mottagare - endera inom familjen eller någon utanför som längtar efter barn.

Före ankomsten fick jag höra om ovänlighet och jag läste om stenkastning mot palagis under kolonialtiden och framåt. Men precis som jag hemma hos risodlare fått en egen bild av Japan - som kontrasterar mot den gängse utsikten från Tokyos hotellfönster - så har jag fått det här och mött mycket värme. Frågor om vart man skall gå och var man har varit är bara ett sätt att bry sig om. En skojig sak är att mötande samoaner ofta ropar "bye-bye". De lär se det så att den de möter snart kommer att försvinna ur deras åsyn, så det är lika bra att säga farväl med en gång.

Korallöar.

Det kan finnas flera förklaringar till att Väst-Samoa i så hög grad har bevarat sin livsstil. En kan vara den etniska homogeniteten. Nya Kaledonien har motsättningen mellan fransmän/vietnameser och melanesier, Fiji mellan indier och melanesier, Franska Polynesien har att tolerera franska kärnvapenprov inom området etc.

En annan orsak kan vara att Väst-Samoa i mindre grad än de övriga staterna brytt sig om att satsa på turismen. Delvis är detta medvetet. Sista kvällen fick jag en stor hög brev från en samoansk secondary school. Många elever vill ha brevkontakt med mina elever. Jag hoppas

att mina elever ser värmen bakom de enkla formuleringarna på engelska. Jag hoppas också att samoanerna ser mina elevers värme bakom den till synes strikta skandinaviska ytan. En linje mellan Dalsland/Värmland och fablebyar kan bli mer än en dröm.

*

Då jag skall resa hem kommer mataien (ledaren) och håller ett känslomättat tal. Hans ögon är fyllda med tårar. Det är ingen skam för en man här att visa sina känslor. Varför skulle det vara det förresten? Det är ju ett tecken på styrka att våga visa känslor. Jag svarar med att visa

min tacksamhet i ord och sedan utväxlar vi presenter. På flygplatsen får jag halsband av alla de kvinnliga familjemedlemmar som följt mig dit. Samoa-besöket är över men inte i minnet.

Alf Lind är lärare i samhällskunskap och historia vid gymnasiet i Åmål. Han har gjort åtskilliga resor till när och fjärran och söker internationella kontakter för skolans räkning. För några år sedan skrev han i NOS om en resa i Kanada. Anders Schaerström har gjort urvalet ur hans rese-dagbok från Söderhavet.

EKOMUSEUM BERGSLAGEN

Jan af Geijerstam

Ekomuseum Bergslagen är inte ett vanligt museum. Det saknar både väggar och tak. Det går inte att gå in i museet — och stänga dörrarna bakom sig.

Ekomuseum Bergslagen är istället en hel region. Det sträcker sig från lindalléerna och ekarna vid Mälaren i Västmanland, till Finnmarkens skogar i södra Dalarna. Däremellan finns gruvorna och bruken som under århundraden gjorde Bergslagen till ett av Europas viktigaste områden för järnframställning. Strömsholms kanal är museets sammanbindande länk.

Frilansjournalisten Jan af Geijerstam berättar här om Ekomuseum Bergslagen, men börjar med en redovisning från ett nordiskt möte som diskuterade ekomuseernas innehåll och framtid.

De blir allt fler, ekomuseerna. *Ekomuseum Falbygden-Ätrådalen* kallas ett stort antal sevärdheter i södra Västergötland. Det ska ge en bild av en landsbygd där jordbruket dominerat under 6 000 år. På andra håll i landet finns kulturhistoriska sevärdheter som presenteras i en helhet, dock utan att kalla sig ekomuseer. *Järnriket* i Gästrikland är ett, *Linlandet* i Hälsingland och *Träriket* i Västernorrland två andra. Gemensamt för dem är att de omfattar en hel region och att helheten, samman-

hängen och delaktigheten är det viktiga. *Ekomuseum Bergslagen* omfattar sju kommuner i Västmanland och Dalarna. Det är det äldsta, och största, av dem alla, bara ett par timmars resa från Stockholm.

Ekomuseum Samsø

I somras var Ekomuseum Bergslagen en av arrangörerna av ett nordiskt möte om ekomuseer på den lilla ön Samsø i Danmark.

Samsø ligger mitt emellan Själland och Jylland. Ön är tre mil lång från syd till nord och inte ens en mil bred som mest. Det är en semesteridyll, men också en utkantsbygd — mitt i Danmark. På ett par decennier har ön förlorat en fjärdedel av sin befolkning, även om befolkningskurvan nu har planat ut på ungefär 4 400 invånare.

Ännu, efter tusentals år, är öns livsnerv jordbruket, men idag är turismen ett nödvändigt komplement. Under den mest intensiva högsäsongen på sommaren kan öns befolkning mer än fyrdubblas.

Just glesbygdsproblemen och turismen är två viktiga orsaker till att de styrande på ön beslutade att skapa ett ekomuseum.

Ekomuseum Samsø omfattar allt vad ön har att bjuda. Från enskilda sevärdheter till själva det böljande landskapet. Ekomuseet är det bebodda landskapet, ett historiskt landskap, säger representanterna för museet. Turismen är viktig för Samsø och måste uppmuntras, men samtidigt får gästerna inte ta över. Samsøs invånare vill bevara öns särprägel.

Det nya museet

Ett ekomuseum är ett geografiskt område, en helhet av na-

Norbergs kommunalråd Arne Pettersson berättar om Ekomuseum Bergslagen på den nordiska konferensen om ekomuseer sommaren 1992.

Foto: Jan af Geijerstam.

Industrihistorikern Bengt Nordstedt guidar i Flatenbergs hytta.
Foto: Örjan Hamrin.

tur, människor och miljö. Ekomuseet är främst till för sina egna invånare, som också ska vara delaktiga i arbetet. Ett ekomuseum kan till och med ha som sin främsta målsättning att skapa en grund för utveckling i en region genom att skapa en ny självtillit och stolthet.

Både i Sverige och i resten av världen har ekomuseerna ofta varit sätt att göra dittills förbisedda delar av samhället synliga. Ekomuseerna visar det som tidigare inte fått utrymme i den etablerade museivärlden eller i hembygdsrörelsen. I Sverige har ekomuseerna ofta kommit att arbeta med industrisamhällets kultur och historia.

Ekomuseerna tonar ned museiexpertisens roll till förmån för ett brett deltagande. Detta medför en viss skepsis från de gamla väl etablerade museerna. I viss mening är ekomuseerna stora hembygds museer, men ekomuseer formulerar nya områden för verksamheten. Hembygden blir större. Arbetsfälten vidare. Ekomuseitanken kan öppna nya möjligheter till helhetsperspektiv. Dit

hör bland annat en fördjupad kunskap om förhållandet mellan människa och natur.

Ekomuseum Bergslagen — ett museum om livet och arbetet

Bakom Ekomuseum Bergslagen står sju kommuner (Surahammar, Hallstahammar, Fagersta, Norberg, Skinnskatteberg, Smedjebacken, Ludvika) samt två läns museer (Dalarnas museum i Falun och Västmanlands läns museum i Västerås). Vägen har varit lång från de första tankarna, lanserade av bland annat av Erik Hofrén, numera chef för nyskapande *Arbetets museum* i Norrköping. Idag har Ekomuseet dock börjat finna fastare former, bland annat med ett centralt kansli i Fagersta.

I Ekomuseet kan man följa järnet från gruvorna till hyttorna och bruken med smedjorna. I tiden är det möjligt att följa utvecklingen under två och ett halvt årtusende, ända fram till den automatiserade, datorstödda järnhanteringen i moderna industrier.

- Vi vill visa sambandet mellan

människan och det landskap som hon har verkat i, säger Örjan Hamrin vid Dalarnas museum. Vi vill visa det som en helhet.

På många håll finns gruvfält att besöka. I Norberg började brytningen av bergmalm helt säkert redan på 1200-talet, troligen betydligt tidigare. *Flogbergets gruva* mellan Smedjebacken och Ludvika användes till 1918 och är numer en av Ekomuseets viktigaste sevärdheter. Regelbundet bryter man malm i gruvan med gamla metoder, tillmakning, och sommaren 1993 kommer även underjordsdelarna att vara öppna för besök. *Stora Hagen* i Grängesberg är museum med en sekelskiftesbostad och en lägenhet från 1960-talet. Grängesberg var, vid sidan av Dannemora i Uppland, Bergslagens sista järnmalmsfält i produktion.

Ludvika Gammelgård är en bergsmansgård på ursprunglig plats. Vid Gammelgården finns ett *gruvmuseum*, världens första industriella fri-luftsmuseum, skapat på 1920-talet av folkbildaren Karl-Erik Forsslund.

Vid den *Röda Jorden* söder om Riddarhyttan finns den äldsta kända järnframställningsplatsen i Sverige. Av den järnhaltiga jorden tillverkades järn för 2 400 år sedan. Vid *Dunshammar* nära Fagersta finns ett litet museum vid en järnframställningsplats, där man gjorde järn av myrmalm för 1 500 år sedan.

Under tidig medeltid började man göra tackjärn i masugnar. *Lapphyttan* vid Norberg, från 1100-talet, är den äldsta kända masugnen i Europa. En omfatt-

tande rekonstruktion av hyttan, som den såg ut på medeltiden, är nu under uppbyggnad i Norberg.

Under 1700-talet steg flammorna från flera hundra masugnar i Bergslagen. Bäst bevarade inom Ekomuseets område är hyttan vid *Engelsbergs bruk*, öster om Fagersta, och *Flatenbergs hytta* utanför Smedjebacken. Bergslagens allra sista hytta, Spännarhyttan, blåstes ned 1981 och är numer riven.

Järnet från masugnarna vidareförädlades till stångjärn i smedjorna. I Ekomuseet finns flera välbevarade, bland andra *Trångfors smedja*, *lancashire-smedjan i Ramnäs* och *smedjan i Karmansbo*, en mil norr om Kolsva. Den senare lades ned 1958. År 1989 började man, efter ett mödosamt renoveringsarbete, återigen smida järn enligt gamla metoder.

Kring smedjorna växte bruks-samhällena. Under 1800-talets andra hälft växte de stålkoncerner som vi delvis känner än idag. Tillverkningsenheterna

blev allt större och förädlingen och specialiseringen drevs allt längre. Vid *Hammarbacken* i centrala Ludvika finns resterna av den bruksmiljö som samhället växte upp kring. Här finns en smedsbostad som museum. I *Bruksmuseet i Surahammar* kan man följa hela produktionen från råvara till färdiga järnvägshjul. I *Skansenmuseet* i Fagersta är en bruksarbetarbostad från 1910 rekonstruerad på Dalavägen 77. I en av flyglarna till *Västanfors herrgård* kan man se hur arbetarens motpart, disponenten, bodde.

I anslutning till Svenska Metallindustriarbetareförbundets fritidsby i Fredriksberg finns det nybyggda *Metallmuseet i Säfsen*, som skildrar metallarbetarnas historia vid järnbruken.

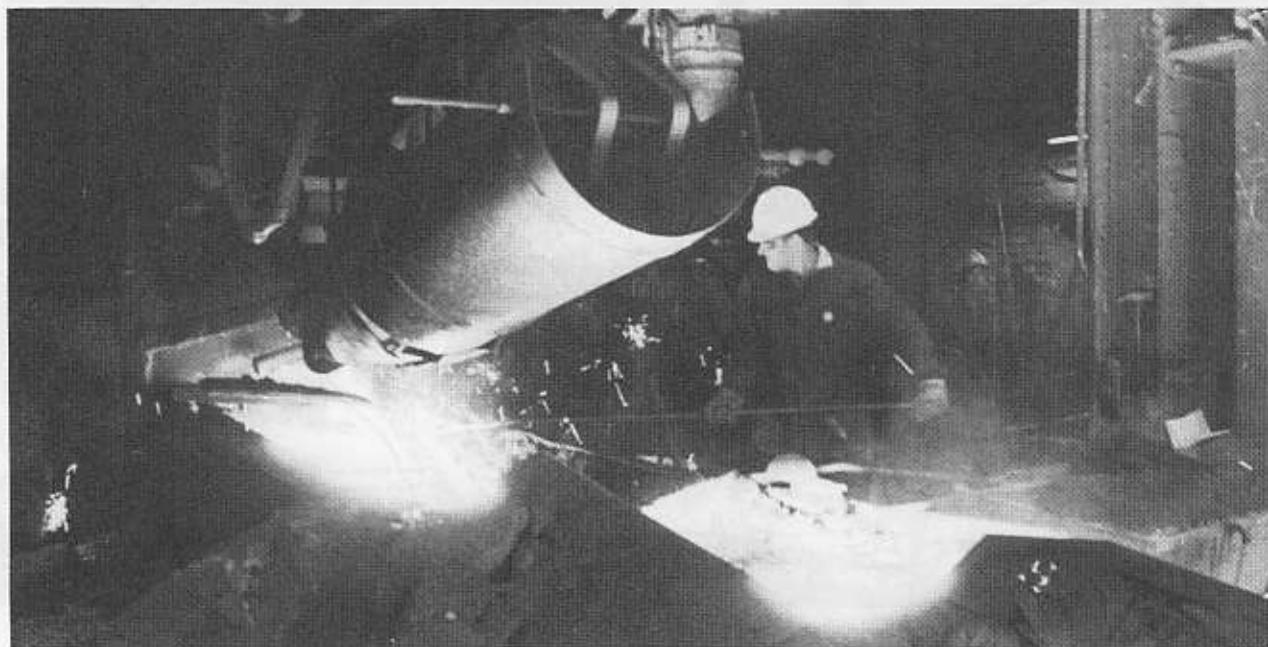
Kommunikationerna är en viktig del av historien i Ekomuseum Bergslagen. I *Kanalmuseet* i Hallstahammar beskrivs historien kring Strömsholms kanal, det blå bandet i Ekomuseet och förr en livsnerv för järnhanteringen. Vid *Lokmuseet* i Grängesberg bevarar en muse-

iförening järnvägsmaterial som tillhört TGOJ (Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösunds Järnvägar).

Även kulturen, i mer begränsad mening, har sina egna museer i Ekomuseet. I *Lokstallet i Smedjebacken* finns en utställning med konstverk av målaren *Johan Ahlbäck* (1895-1973). Ahlbäck växte upp i Smedjebacken och målade främst miljöer från valsverket där han själv arbetade i många år.

I sjön Åmänningen, på Barrön, ligger ett av Sveriges allra första oljeraffinaderier, Engelsbergs Oljefabrik. Fabriken är från 1875 och lär vara det enda bevarade raffinaderiet i världen från den tiden. Även *Oljeön* hör till Ekomuseum Bergslagen.

Ekomuseum Bergslagen omfattar sju kommuner i två län. För att få veta mer kan man ringa 021/19 54 80 (Västmanlands läns museum), 023/181 60 (Dalarnas museum) eller 0223/147 00 (Ekomuseets kansli i Västanfors, Fagersta).

Ett av de allra sista utslagen vid hyttan i Fagersta. Foto: Åke Fridfeldt.

EN KLASSIKER KOMMER IGEN

Erik Elvers

FNSiN's medlemmar har tidigare informerats om planerna på en nyttgåva av Albert Engströms klassiska skildring av Gotska Sandön från 1926. Planerna har blivit verklighet, och boken föreligger nu i en prydlig utgåva som det är en sann njutning att läsa, bläddra i och i andanom ströva omkring på Sandön med. Boken har ju under många år varit mycket svåråtkomlig, enstaka exemplar i varierande skick har dykt upp på antikvariat till ibland hårresande priser.

Boken inleds med de ord man så gärna instämmer i: "Ett paradiset på jorden är Gotska Sandön" och Engström skriver i fortsättningen "Tystnaden var mitt första intryck. ... Mitt nästa intryck var färg." Eng-

ström var ju professor i teckning vid Konsthögskolan, detta var en sak han kunde bedöma och uppskatta. Bilder som ruiner vid Arnagrop, skogsvägen söder om Schipkapasset, på Höga Åsen eller Bredsands udde i sydoststorm för att nämna några av bokens 20 färgplanscher fångar också stämningen på ön. Utöver färgbilderna finns också ett stort antal svartvita planscher och textbilder.

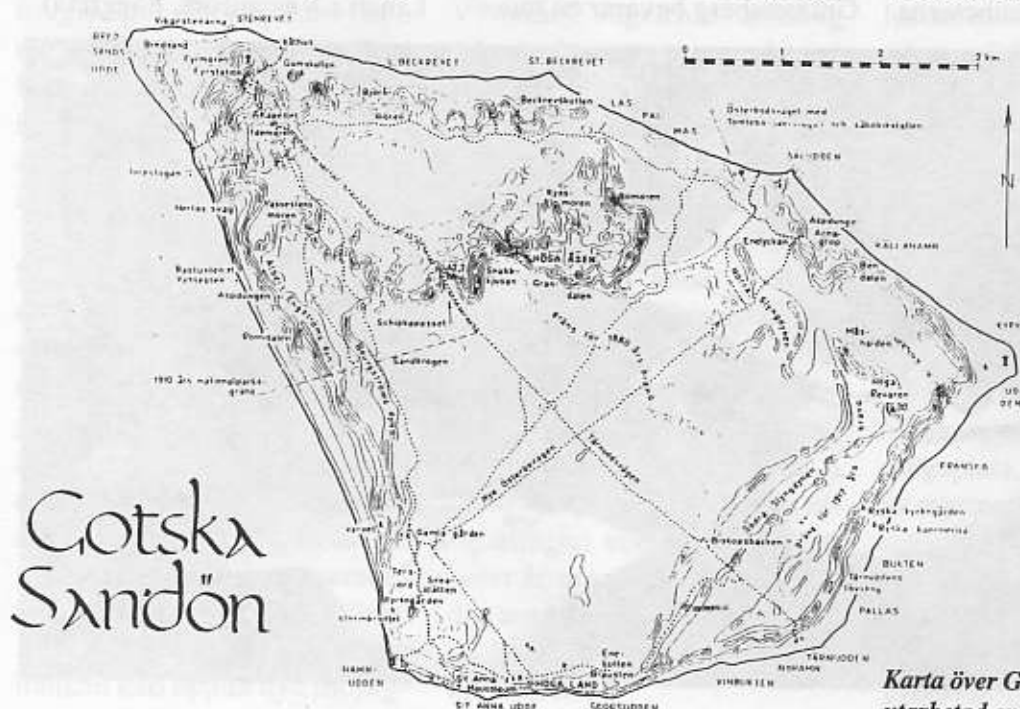
Hela boken är en innehållsrik och kärleksfull skildring av den unika ön, av dess natur och människor, av grundstötningar, säljakter och mycket annat.

I en kort efterskrift berättar utgivaren, Rune Njord, om de händelser som lett till nyttgå-

van. Slumpen har styrt mycket: ett av de skäl man har att tacka för att boken åter är tillgänglig är att Örgryte tog hem Svenska Mästerskapet i fotboll en höstdag 1985(!).

Boken är inte billig: priset är nu 1000 kr + frakt, och lär väl inte sjunka i framtiden. Det är mer än vad en resa med FNSiN till Sandön kostar (och minst en sådan resa bör man göra!). Men detta är en bok som man med behållning kan återvända till många gånger. Utgivaren Rune Njord är värd ett varmt tack för vad han åstadkommit.

För dem som är intresserade av boken kan nämnas att adressen till utgivaren är Nilseskärs-gatan 8, 456 43 Kungshamn, telefon 0523-325 30.

Karta över Gotska Sandön
utarbetad av Bo A Zachrisson/
FNSiN

SKOGSMUSEET

Gunhild Rydström

Skogsmuseet i Lycksele, ett av många museer i Sverige - på vad sätt kan det vara till nytta för allmänheten? Är det ett nöje att gå på ett museum som belyser arbetets historia?

Denna artikel skall ge en bild av skogsmuseets verksamhet och visa hur beroende ett museum kan vara av allmänhetens gensvar. Några exempel skall ges på hur detta gensvar kan stimulera till nya ideer.

Lycksele ligger i södra Lappland i en skogsregion där man i alla tider har varit beroende och fått sin utkomst av skogen. Även idag har skogen stor betydelse för dem som bor här,

även om det numera är få som är skogsarbetare.

Den tid då skogsarbetet var varje familjs vardag ligger inte långt tillbaka i tiden. Fram till 1960 var huvuddelen av den manliga arbetskraften sysselsatt inom skogsbruket, vilket då var ett säsongarbete och utgjorde en av många sysslor under året. Avverkningen löpte under vintern och ersattes av den efterlängta flottningen, ett mycket hårt men friare arbete. Under sommaren fanns det sysslor på den egna gården/torpet, framför allt tog slätterarbetet ute på de avlägset liggande myrängarna tid. Dessutom gavs det tillfälle till diverse

göromål åt andra, t.ex dikning och vägarbete.

Skogsmuseets utställningar belyser de sysslor som samtliga familjemedlemmar hade. Barnen hade, förutom de vanliga sysslorna, även ansvaret för djuren på skogen sommartid. Dessa s.k getare blev väl förtrogna med de stora, ofta väglösa, skogsvidder, vilka de senare skulle komma att få sin utkomst av.

Skogsnäringens utveckling skulle inte varit möjlig i denna region utan denna fasta befolkning, med sina stora barnkullar. Ytterst få hade möjlighet att gå sin egen yrkesbana, män-

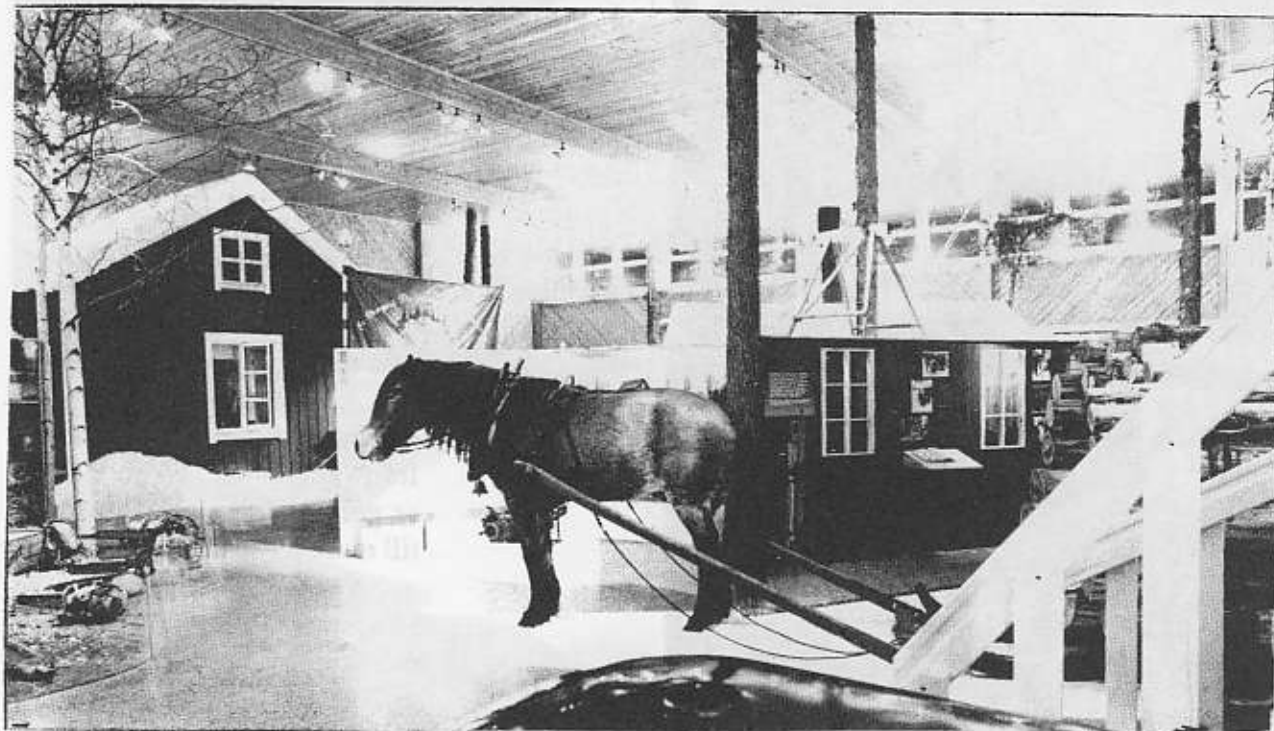

Foto: Leif Henningson

nen gick till skogsarbete och kvinnorna skötte gården. De äldre männen är de första att erkänna att om inte kvinnorna gjort det mesta hemmavid, så hade det inte varit möjligt att ligga ute månader i sträck på avverkning.

Genom att belysa regionens historia och då speciellt den från 1900-talet har Skogsmuseet blivit en plats där minnen väcks till liv, inte alltid angenäma sådana. Det finns inga bättre berättare än mor- och farföräldrar som går runt och

prövar redskapen med sina barnbarn! Personalen får ständigt nya kunskaper från ursprungskällan, det blir ingen gissning hur det kunde ha varit.

Genom att placera denna vardag för 50 år sedan på museum, har vi manifesterat att den betyder något speciellt. Den äldre generationens arbete har fått status, de yngre torde förhoppningsvis förstå sambandet mellan dagens välfärd och gårdagens arbete. Skogsmuseet visar den historia som inte alltid står i läroböckerna och som yngre, inflyttade personer inte är så förtrogna med.

Verksamheten på museet utgår alltid från människan, allt relateras till henne. På det sättet kan vi belysa konsekvenserna av vad vi gör och inte gör. Det blir genast lättare att förstå sammanhangen om vi utgår från våra tankar och handlingar genom tiderna. Detta leder till museets ansvar i samhället.

Skogsmuseet samarbetar med många enskilda och föreningar. Det senaste året har vi engagerats i miljöfrågor med evenemang och utställningar.

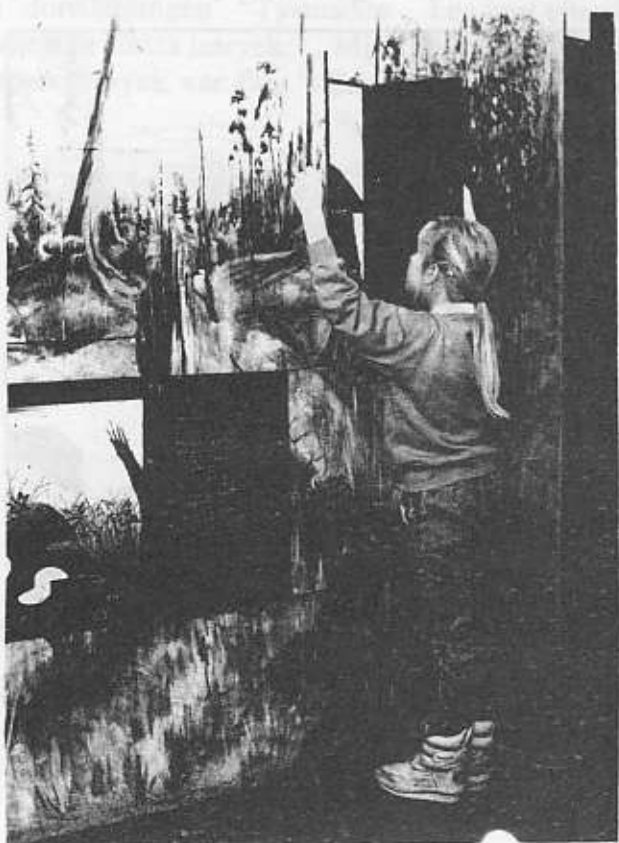

Foto: Karl-Johan Johansson

Mycket hade inte kunnat förverkligats om inte vi fått initiativet utifrån och att föreningar varit så engagerade. Vårt mest lyckade samarbete var med folktandvården kring en utställning som hette "Våra tänder". All visning utfördes av tandhygienisterna, vilka vandrade inne i den stora munnen och nogsamt stannade framför varje tand.

Lyckseles kommuns barnomsorg har nu i ett år använt Skogsmuseet och tillhörande hembygdsområde som redskap i sin egen verksamhet. Efter en introduktion kan man nyttja museet utan att museipersonalen är med. Barnomsorgen har även haft en egen anställd på plats varje fredagsförmiddag på museet, för att arbeta med barn och personal.

Avstånden är stora i vår region och ett museibesök kan bli en hel dags resa. Då gäller det för

Skogsmuseet att skraddarsy ett besök som passar för varje grupp, det mesta är gratis men utbudet bjuder även på aktiviteter som kostar.

Tanken bakom vårt arbete med att avpassa besöket för varje grupp är att man skall kunna komma tillbaka till museet och arbeta på ett nytt sätt och med ett nytt ämne.

Trots alla spännande ideer och ämnen som presenteras så är huvudämnet för Skogsmuseet skogsbruk och skogsarbete. Våra nuvarande utställningar slutar på 1960-talet där hästen ersätts av traktorn i skogen. En del upptar det ekologiska systemet i skogen och våra skogsbruksmetoders inverkan på detta. Men förklaringen till dagens skogsbruk saknas. Den tidiga mekaniseringen och tilltron till tekniken saknas. Skogsmuseet har ansvar att spegla den snabba utveckling-

en och härigenom ge en plattform till vidare information och debatt om dagens skogsnäring. Vid sidan om den övriga verksamheten projekterar vi ett skogsmaskinmuseum där inte enbart tekniken får råda. Återigen ställs människan i centrum och konsekvenserna av våra handlingar på gott och ont.

Som ett arbetarmuseum skall vi spegla gårdagens och dagens arbete. Som ett museum i glesbygd har vi ansvar för att inlandsborna får ett så brett kulturutbud som möjligt. Som ett bidragstagande museum har vi skyldighet att vara lyhörda för ideer utifrån och sprida kunskap, allsidigt belyst. Det stora gensvar Skogsmuseet har från länsborna, i form av gåvor, arbete och goda ideer samt vettig kritik, stimulerar till att ta en större del av det samhällsansvar som ett museum bör ha.

Foto: Lena Käck

